

УДК 378:37.091.12.011.3-051]:37.043.2-056.2/.3

Полетай Олена

ORCID 0000-0002-6966-0205
Scopus-Author ID 59243801800

Кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки, психології і методики технологічної освіти,
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
(м. Чернігів Україна) E-mail: elena-poletaj@ukr.net

ФОРМУВАННЯ У МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ ГОТОВНОСТІ ДО РОБОТИ В ІНКЛЮЗИВНОМУ ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ

У статті досліджуються дефініції «інклюзія», «інклюзивна освіта», «інклюзивне освітнє середовище», «дитина з особливими освітніми потребами». Висвітлюються деякі аспекти проблеми підготовки та готовності майбутніх педагогів професійного навчання до роботи в інклюзивному освітньому середовищі. Акцентується увага на тому, що готовність до такої діяльності є важливою складовою професійної підготовки студентської молоді у закладі вищої освіти. Визначені і проаналізовані компоненти готовності з урахуванням складових інклюзивного освітнього процесу.

Мета роботи. Визначення та аналіз компонентів готовності майбутніх педагогів професійного навчання до створення інклюзивного освітнього середовища.

Методологія. Аналіз літературних джерел із теми дослідження, систематизація, порівняння наукових поглядів, положень, організація дослідження (методом спостереження), визначення та узагальнення основних характеристик понять для виявлення суті інклюзивного освітнього середовища і виявлення компонентів готовності майбутніх педагогів професійного навчання до створення інклюзивного освітнього середовища.

Наукова новизна полягає у створенні комплексного впливу педагогічних умов, теоретичної і практичної частини, самостійної та індивідуальної роботи з освітнього компоненту «Інклюзивна освіта» та навчальної (педагогічної) практики на підготовку здобувача освіти і як наслідок формування його готовності до роботи в інклюзивному освітньому середовищі.

Висновки. Освіта сьогодні вимагає впровадження новітніх педагогічних технологій, які будуть стимулювати появу інтересу і, як наслідок, пізнавальну активність у учня. Саме тому, для досягнення цієї мети потрібні ґрунтовно підготовлені педагоги, які зможуть працювати з різними категоріями дітей і будуть готові впроваджувати в навчальний процес нове і креативне. Введений в професійну підготовку майбутніх педагогів професійного навчання освітній компонент «Інклюзивна освіта» є на часі та сприяє якості підготовки, тобто формує готовність здобувачів освіти до виконання діяльності, пов'язаної зі створення інклюзивного освітнього середовища. Для вдосконалення умінь щодо практичного компоненту готовності, необхідно надати можливість здобувачам освіти проходити практику в закладах де є інклюзивна освіта і збільшити модуль з дослідження інклюзії під час навчальної (педагогічної) практики з метою формування зазначеного компоненту готовності.

Ключові слова: інклюзія, освіта, інклюзивна освіта, інклюзивне освітнє середовище, заклади освіти, дитина з особливими освітніми потребами, готовність, компоненти готовності, професійна підготовка.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та/або практичними завданнями. Права кожного громадянина України, що закріплені Конституцією України, – це право на життя, освіту, працю, повагу гідності, рівність без дискримінації і професійне визначення, тощо. Реалізація всіх прав в житті повинна охоплювати всі верстви населення для задоволення всіх їх потреб і як наслідок виховання майбутнього свідомого, гуманного і толерантного громадянина нашої країни [4].

З історії виникнення інклюзії ми знаємо, що багато європейських країн у свій час дійшли висновку щодо людей, які мають обмежені можливості через свій стан, фізичний або психічний, що країні рентабельніше дати освіту цій людині, надати їй можливість здобути професію і забезпечити її у майбутньому робочим місцем для самостійного утримання. А це значить, що ця людина так само, як і інші,

буде платити податки і буде корисна громаді та країні. Тому, перед освітянами, постають важливі практичні завдання щодо організації інклюзивного простору в закладах освіти.

Введення освітнього компоненту «Інклюзивна освіта» до професійної підготовки майбутніх педагогів професійної освіти є вимогою сьогодення. Зазначений компонент містить знання, уміння та навички щодо освітньої політики країни з питання інклюзії, підтримки сімей, які мають дітей з особливими освітніми потребами (ООП), діяльності команди психолого-педагогічного супроводу, створення індивідуальної програми розвитку для дитини з ООП, архітектурної доступності закладів освіти, універсального дизайну, ролі асистента вчителя, функцій інклюзивно-ресурсного центру і вибору корекційних послуг – тобто розкриває багато різних питань, що виникає у педагога на початку роботи з категорією учнів з особливими освітніми потребами. Тому, актуальність щодо створення інклюзивного освітнього середовища у закладах освіти є беззаперечною і потребує професійно підготовлених фахівців, а готовність педагога до створення інклюзивного середовища розглядаємо як необхідну умову успішного виконання такої діяльності.

Аналіз основних досліджень і публікацій з порушеної проблеми. Дослідники розглядають готовність як необхідний компонент успішної діяльності. Існують різні підходи та концепції до вивчення цього поняття. Проблема готовності розкривається в багатьох працях вчених (Б. Ананьєва, М. Дяченка, Л. Кандибовича, Л. Кондрашової, Н. Левітова, В. Моляко, В. Сластьоніна та ін).

Аналізували дослідження зарубіжних та вітчизняних праць науковців щодо інклюзії в освітньому процесі та їх внесок у розробку та уточнення теоретико-методичних основ інклюзивної освіти А. Колупаєва, Т. Лорман, Н. Назарова, Є. Пургина, М. Семаго, Н. Семаго, Д. Харві, та ін., професійну підготовку майбутніх педагогів до роботи в умовах інклюзивної освіти дослідили С. Алехіна, Д. Ахметова, О. Денисова, Є. Кутєпова, А. Колупаєва, О. Мартинчук та ін.

Мета статті – визначення та аналіз компонентів готовності майбутніх педагогів професійного навчання до створення інклюзивного освітнього середовища.

Методологія. Аналіз літературних джерел із теми дослідження, систематизація, порівняння наукових поглядів, положень, організація дослідження (методом спостереження), визначень та узагальнення основних характеристик понять для виявлення суті інклюзивного освітнього середовища і виявлення компонентів готовності майбутніх педагогів професійного навчання до створення інклюзивного освітнього середовища.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Основою інклюзивного середовища є інклюзивна освіта. Інклюзія – означає процес активного залучення всіх громадян до суспільних стосунків, не зважаючи на їх фізичний та інтелектуальний стан, мовні, культурні, національні та інші особливості [1; 2]. Головне – виключення будь-якої дискримінації: всі мають право на освіту і всі цінні для свого суспільства, не зважаючи на особливості у розвитку. Інклюзивна освіта – це комплексний процес забезпечення рівного доступу до якісної освіти шляхом організації навчання дітей у закладах освіти із застосуванням особистісно орієнтованих методів навчання із врахуванням їхніх індивідуальних особливостей у навчально-пізнавальній діяльності [1; 2]. Інклюзивне освітнє середовище – сукупність умов, способів і засобів їх реалізації для спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб та можливостей [5].

Діти яким потрібна інклюзивна освіта, це не завжди інваліди по фізичному або психічному здоров'ю. Особливі освітні потреби можуть мати і здорові діти. Закон України «Про освіту» визначає дитину з ООП, як особу, яка потребує додаткової постійної або тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту [5]. ЮНЕСКО категорію дітей з ООП розглядає як широке поняття і виділяють такі порушення: емоційні і поведінкові порушення, розлади мовлення та спілкування, труднощі в навчанні, затримка інтелектуального розвитку, фізичного/нейромоторні порушення, порушення зору та слуху), а також діти які перебувають і виховуються у несприятливому середовищі, або належать до груп етнічних меншин; або діти вулиці та діти хворі на ВІЛ-інфекцію/ СНІД, діти з поведінковими порушеннями [1; 2].

Принципи, на яких ґрунтується інклюзивна освіта: кожна дитина унікальна і неповторна від свого народження (задатки, здібності, інтереси і освітні потреби); усі діти мають навчатися разом; заклади освіти повинні трансформуватися під потреби кожної дитини і забезпечувати якісну освіту; діти повинні отримувати будь-яку допомогу щодо освітнього процесу, тощо [3].

Інклюзивний освітній процес у закладах освіти має наступні складові: заклад освіти до якого вступає дитина з ООП (за бажанням батьків або опікунів, або самої дитини) знаходиться якнайближче до місця проживання самої дитини; організацією і забезпеченням умов у закладі займається команда психолого-педагогічного супроводу, в її функції входить розробка індивідуальної програми розвитку, індивідуального навчального плану (при потребі), визначаються цілі розвитку на перспективу та корекційні додаткові послуги для дитини з ООП; в освітньому процесі застосовуються новітні технології і методи організації навчальної діяльності; успішність оцінюється динамікою розвитку у навчанні дитини з ООП в порівнянні з поставленими цілями; батьки розглядаються як активні учасники навчально-виховного процесу і члени психолого-педагогічної команди супроводу та інше. Кожна складова цього освітнього процесу є компонентом педагогічної діяльності, а продуктом підготовки є готовність здобувача вищої освіти діяти і приймати необхідні рішення для забезпечення плідної роботи інклюзивної освіти.

У науковій літературі використовується поняття «психічна готовність» до діяльності. Встановлено, що будь-яка готовність складається з трьох взаємопов'язаних компонентів: 1) когнітивного, пізнавального; 2) емоційного; і 3) поведінкового. Однак більшість дослідників (В. Селіванов, С. Морозов, П. Підкасистий) під готовністю розуміють нерозривну єдність мотиваційних і процесуальних компонентів [6]. Отже, сутність готовності до будь-якого виду діяльності полягає в єдності двох нерозривно пов'язаних компонентів: мотиваційного і процесуального.

Як стверджують М. Дьяченко і Л. Кандибович, психологічна готовність є істотною передумовою ціленаправленої діяльності, її регуляції, стійкості й ефективності. Вона дозволяє людині успішно виконувати свої обов'язки з найбільшим ефектом, при цьому використовуючи свої знання, досвід, особистісні якості, зберігаючи самоконтроль і перебудовуючи свою діяльність при появі непередбачених обставин. Розглядаючи готовність як стійку характеристику особистості, до її структури відносять [6]:

- позитивне ставлення до того чи іншого виду діяльності, професії;
- адекватні вимоги діяльності, професії, риси характеру: здібності, темперамент, мотивації;
- необхідні для успішної діяльності знання, навички, уміння;
- стійкі, професійно важливі особливості сприймання, уваги, мислення, емоційних і вольових процесів.

У дослідженнях М. Дяченка, Л. Кандибовича поняття готовності трактується як психологічний стан – актуалізація і пристосування можливостей особистості для успішних дій у конкретний момент. Також розглядають готовність як складне психологічне утворення, яке складається з таких компонентів: мотиваційний, орієнтаційний, операційний, вольовий, оціночний [6].

В. Моляко поняття «готовність до праці» визначає як складне особистісне утворення, багатокомпонентну систему, сукупність компонентів якої надає особистості змогу виконувати конкретну роботу [6].

А. Линенко готовність майбутніх учителів до педагогічної діяльності розглядає як інтегроване особистісне утворення, що характеризується обраною прогнозованою активністю особистості під час підготовки і введення в діяльність [6].

Проведений аналіз досліджень, присвячених формуванню готовності до тієї чи іншої педагогічної діяльності, дозволили сформулювати такі визначення: готовність до педагогічної діяльності, того чи іншого її виду – це інтегральна освіта, яка складається з професійно значущих рис педагога, сукупності необхідних для цієї діяльності загальних і спеціальних знань, умінь, навичок і можливостей та потреб в здійсненні цієї діяльності. Під педагогічними вміннями, як одного з компонентів, розуміємо синтез психолого-педагогічних і предметно-специфічних знань, розумових і практичних дій, які направлені на здійснення педагогом своїх функцій [6].

Наш підхід до визначення готовності майбутніх педагогів професійного навчання до роботи в інклюзивному середовищі заснований на розумінні її як інтегративного утворення, основа якого складається з таких компонентів: пізнавального, мотиваційного, практичного і емоційно-вольового.

Пізнавальний компонент готовності педагогів професійного навчання до роботи в інклюзивному середовищі містить знання, уміння і навички щодо організації інклюзивної освіти. А саме: сутність, принципи та завдання інклюзивної освіти; міжнародне та національне законодавство як підґрунтя інклюзії; вимоги щодо створення та організації інклюзивного освітнього середовища в закладах освіти (архітектура доступність, універсальний дизайн та ін.); знання та вміння застосовувати на практиці новітні педагогічні технології, адаптивні методики для налаштування навчального процесу під індивідуальні потреби дитини з ООП та методи організації навчальної діяльності класу з учнями з ООП; знання та вміння щодо співпраці з батьками або опікунами дитини з ООП; оцінювання навчальних досягнень або динаміки розвитку дитини з ООП та залучення до оцінювання батьків і самої дитини, портфоліо, тощо.

Мотиваційний компонент готовності педагогів професійного навчання до роботи в інклюзивному середовищі визначає відношення самого педагога до всіх діючих осіб в інклюзивному процесі (батьки, колеги, діти з ООП, учні, асистент вчителя, асистент дитини та інші). Компонент сприяє розвитку різноманітних пізнавальних, професійних мотивів і інтересів майбутніх педагогів, а саме: врахування індивідуальних потреб, інтересів і схильностей учнів з ООП; підтримка особистісної зацікавленості; формування потреби в самоосвіті, у творчому розвитку та постійному підвищенні своєї професійної кваліфікації. Реалізація цього компонента можлива через ознайомлення з новими педагогічними технологіями, прийомами і методами, через дистанційні або очні навчальні курси, відкриті заняття інших досвідчених колег, ознайомлення з різнобічними рекомендаціями і програмами розвитку дітей з ООП, спецкурсів, тощо.

Практичний компонент містить практичні вміння до організації освітнього інклюзивного простору та самого навчального процесу для дитини з ООП та здорових однолітків. Вміння налагодити стосунки з іншими вчителями, спеціалістами-реабілітологами, батьками дітей з особливими освітніми потребами; уміння організувати освітній процес та супровід дітей з ООП в умовах інклюзії; уміння створювати індивідуальні навчальні плани та програми для дітей з особливостями психофізичного розвитку на основі діагностики їхніх потреб; уміння доцільно застосовувати різні адаптивні методики викладання; уміння організувати диференційоване викладання у інклюзивному класі; уміння фахово опрацювати інформацію щодо організації інклюзивної освіти, тощо [7].

Емоційно-вольовий компонент передбачає професійне вдосконалення педагогів: наполегливості, толерантності, впевненості в собі, емпатії, чуйності, самоконтролю, уміння долати труднощі, що виникають у процесі розв'язання різноманітних проблем і ситуацій у професійній діяльності педагога, уміння відчувати індивідуальні потреби й інтереси дітей з ООП; уміння створити сприятливу психологічну атмосферу співпраці; бути активним, мати почуття гумору, виявляти показники професійного вигорання і вміння вчасно надати допомогу колезі, батькам і собі самому; бути носієм національного спадку і своїм прикладом залучати інших до соціально-культурної діяльності.

Висновки з дослідження і перспективи подальших наукових розвідок. Освіта сьогодні вимагає впровадження новітніх педагогічних технологій, які будуть стимулювати появу інтересу і, як наслідок, пізнавальну активність у учня. Саме тому, для досягнення цієї мети потрібні ґрунтовно підготовлені педагоги, які зможуть працювати з різними категоріями дітей і будуть готові впроваджувати в навчальний процес нове і креативне. Введений в професійну підготовку майбутніх педагогів професійного навчання освітній компонент «Інклюзивна освіта» є на часі та сприяє якості підготовки, тобто формує готовність здобувачів освіти до виконання діяльності, пов'язаної зі створення інклюзивного освітнього середовища. Для вдосконалення умінь щодо практичного компоненту готовності, необхідно надати можливість здобувачам освіти проходити практику в закладах де є інклюзивна освіта і збільшити модуль з дослідження інклюзії під час навчальної (педагогічної) практики з метою формування зазначеного компоненту готовності.

References

1. Основи інклюзивної освіти: навч.-метод. посіб. / За заг. ред. док. пед. наук, проф. А. А. Колупаєвої. Київ, 2018. 260 с. (Серія «Інклюзивна освіта»).
Osnovy inklyuzyvnoyi osvity: navch.-metod. posib. (2018). [Fundamentals of inclusive education: teaching method. way]. For the head. ed. dock. ped. Sciences, Prof. A.A. Kolupaeva. Kyiv, Ukraine. 260. [in Ukrainian].
2. Порошенко М. А. Інклюзивна освіта: навчальний посібник. Київ: ТОВ «Агентство «Україна», 2019. 300 с.
Poroshenko, M. A. (2019). Inklyuzyvna osvita: navchalnyi posibnyk. [Inclusive education: textbook]. Kyiv, Ukraine: Agency LLC. 300. [in Ukrainian].
3. Саламанська декларація про принципи, політику та практичну діяльність у галузі освіти осіб із особливими потребами та Рамки Дій щодо освіти осіб з особливими освітніми потребами. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-94 (дата звернення: 09.11.2024).
Salamans'ka deklaratsiya pro pryntsyphu, polityku ta praktychnu diyal'nist' u haluzi osvity osib iz osoblyvymy potrebamy ta Ramky Diy shchodo osvity osib z osoblyvymy osvitnimy potrebamy [Salamanca Declaration on Principles, Policies and Practices for the Education of Persons with Special Needs and the Framework for Action on the Education of Persons with Special Educational Needs]. Retrieved from: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-94 [in Ukrainian].
4. Конституція України від 17.09.1991. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/888-09/page> (дата звернення: 09.11.2024).
Konstytutsiya Ukrayiny vid 17.09.1991. [Constitution of Ukraine of September 17, 1991]. Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/888-09/page> [in Ukrainian].
5. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-УШ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 09.11.2024).
Pro osvitu: Zakon Ukrayiny vid 05.09.2017 № 2145-USH. [About education: Law of Ukraine of 05.09.2017 № 2145-USH]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].
6. Полетай О. М. Педагогічні умови підготовки майбутніх учителів трудового навчання до роботи з технічно обдарованими дітьми: дис... канд. пед. наук: 13.00.04. Переяслав-Хмельницький, 2013. 203.
Poletay, O. M. (2013). Pedagogichni umovy pidhotovky maybutnikh uchyteliv trudovoho navchannya do roboty z tekhnichno obdarovanyimi dit'my [Pedagogical conditions for the preparation of future teachers of labor education to work with technically gifted children]. *Candidate's thesis*. Pereyaslav-Khmelnytskyi, Ukraine. 203. [in Ukrainian].
7. Полетай О. М. Вплив предмету «Інклюзивна освіта» на формування професійної компетентності та громадянської позиції майбутнього вчителя. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка*. 2021. №12 (168). С. 242–246. URL: <http://erpub.chnpu.edu.ua:8080/jspui/handle/123456789/7477>
Poletay, O. M. (2021). Vplyv predmetu «Inklyuzyvna osvita» na formuvannya profesynoyi kompetentnosti ta hromadyans'koyi pozytsiyi maybutn'oho vchytelya [The influence of the subject «Inclusive education» on the formation of professional competence and civic position of the future teacher]. *Visnyk Natsional'noho universytetu «Chernihiv's'kyu kolehium» imeni T. H. Shevchenko – Bulletin of the Chernihiv Collegium National University named after T. G. Shevchenko*. 12 (168). 242–246. Retrieved from: <http://erpub.chnpu.edu.ua:8080/jspui/handle/123456789/7477> [in Ukrainian].

Poletaj O.

ORCID 0000-0002-6966-0205
Scopus-Author ID 59243801800

PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Pedagogy,
Psychology and Methodology of Technological Education,
T. H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»
(Chernihiv, Ukraine), E-mail: elena-poletaj@ukr.net

FORMATION OF FUTURE TEACHERS OF PROFESSIONAL TRAINING READINESS TO WORK IN AN INCLUSIVE EDUCATIONAL ENVIRONMENT

The article explores the definitions of «inclusion», «inclusive education», «inclusive educational environment», «child with special educational needs». Some aspects of the problem of training and readiness of future teachers of vocational training to work in an inclusive educational environment are highlighted. Attention is focused on the fact that readiness for such activities is an important component of the professional training of student youth in a higher education institution. Components of readiness are defined and analyzed taking into account components of inclusive educational process.

Purpose of work. *Identification and analysis of components of the readiness of future teachers of professional training to create an inclusive educational environment.*

Methodology. *Analysis of literary sources on the topic of research, systematization, comparison of scientific views, provisions, organization of research (by observation), definitions and generalization of the main characteristics of concepts to identify the essence of an inclusive educational environment and identify components of the readiness of future teachers of professional training to create an inclusive educational environment.*

The scientific novelty consists in creating a complex influence of pedagogical conditions, theoretical and practical part, independent and individual work on the educational component «Inclusive Education» and educational (pedagogical) practice on the preparation of the applicant for education and, as a consequence, the formation of his readiness to work in an inclusive educational environment.

Conclusions. *Education today requires the introduction of new pedagogical technologies that will stimulate the emergence of interest and, as a result, cognitive activity in the student. That is why, to achieve this goal, thoroughly trained teachers are needed who will be able to work with different categories of children and will be ready to introduce new and creative into the educational process. The educational component «Inclusive education» introduced into the vocational training of future teachers is on time and contributes to the quality of training, that is, it forms the readiness of educational applicants to perform activities related to the creation of an inclusive educational environment. To improve skills regarding the practical component of readiness, it is necessary to provide an opportunity for applicants for education to practice in institutions where there is inclusive education and to increase the module on the study of inclusion during educational (pedagogical) practice in order to form this component of readiness.*

Key words: *inclusion, education, inclusive education, inclusive educational environment, educational institutions, child with special educational needs, readiness, components of readiness, professional training.*

Стаття надійшла до редакції 10.11.2024 р.

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор С. В. Гриценко